

Att Märta stod pall!

Tre av fyra barn med psykisk sjukdom och ingen förståelse eller uppskattning från omgivningen. Ändå höll mamma Märta huvudet högt och stod för hela familjens trygghet. Nu vill Ulla-Britt ge sin mamma den upprättelse hon aldrig fick medan hon levde.

Det är en solig sensommardag. Det är fortfarande varmt. Ulla-Britt ligger i sin sjuksäng på den väl tilltagna terrassen på Stockholms sjukhem. För några dagar sedan har hon, helt oförberedd och oväntat, fått en allvarlig diagnos. Nu känns det viktigt att dela med sig av sin mammas berättelse. Att bära den inombords är tungt.

– Jag vill ge mamma upprättelse. Hon var som en frontfigur för hela vår familj. En person som är psykiskt sjuk kan bete sig väldigt illa. Kanske misshandlar sina föräldrar, missbrukar dem. Då står de där och vill inte anmäla, skyddar sina barn trots allt.

Man får inte höra om de här mörka historierna, menar Ulla-Britt. Det är det hon vill lyfta fram.

– Jag menar inte att man ska säga att alla föräldrar är okej, för så är det ju inte.

Men Ulla-Britt tycker att vi lätt glömmer att det händer att någon som är sjuk också beter sig elakt och vad då föräldrar kan utsättas för.

– Hemma hos mig åkte telefonen ut genom fönstret, kök demolerades. Det var många svåra situationer. Jag vill berätta om Märtas situation som människa och mamma. Jag beundrar min mamma så. Genom hela sitt liv har hon stil. Hon har alltid hållit huvudet högt och inte brutits ner.

Ulla-Britt minns att hur jobbigt det än är, klär sig mamma

alltid fint, luktar gott, bakar bullar, planterar i trädgården, älskar sina barn och lagar god mat.

Märta

Från 1975 när Ulla-Britt blev sjuk första gången, fram till 2007 när mamma Märta dog, stöttade hon.

De var fem syskon i familjen, Ulla-Britt och fyra bröder – födda 1944, 1948, 1950, 1952 (Ulla-Britt) och 1955. Första barnet dog i en trafikolycka, påkörd av en lastbil. Han var fyra år. Det gör att basen i familjen är ganska mörk, säger Ulla-Britt.

– Det är mycket sorg när vi växer upp. Min pappa fick en psykos när olyckan hände och blev inlagd. Så vi hade anlag.

På 1950-talet fanns inte medicin mot psykos, då var det insulin som användes.

– Pappa erkände aldrig för sig själv att han var sjuk, han sa att han var överansträngd. Men det ligger i släkten. Min farmors mamma var nervsjuk, det står i längderna när man släktforskar. Så vi ungdomar var sårbara. Tre av oss fick det som kallas psykisk sjukdom. Två bröder och så jag.

Lång tradition av ensamstående kvinnor

Ulla-Britts mamma Märta kom till världen 1922 i Värmland.

– Hon föddes på en potta i Blomskog. Hennes mamma Emmy var född utom äktenskapet, Märta själv var född utom äktenskapet och hennes mormor likaså.

Det fanns en lång tradition av ensamstående kvinnor som jobbade och slet. Det har Ulla-Britt sett långt tillbaka till 1800-talet när hon släktforskar. Men att vara född utom äktenskapet, det var fult.

– Det var kvinnornas fel, skammen var deras.

Märtas pappa dök dock upp så småningom. Mer om det senare. Ulla-Britts föräldrar träffades på Storan i Årjäng, pappa låg i det militära. Märta flyttade till Stockholm, blev gravid och de gifte sig. Då bröt hon traditionen.

– Det var viktigt för henne att hennes barn skulle ha en pappa. Mamma skulle aldrig klarat oss ensam, sa hon, så nånting bidrog han med, men hon och pappa hade inte samarbetet så att de kunde hjälpa varandra.

Pappa trodde inte på psykologer

Ulla-Britts pappa var väldigt lynnig, orättvis i sina betraktelser och svår att ha att göra med.

– Han trodde inte på psykologer, tyckte det var löjligt och sa att det bara är tokar som går till såna.

Till hans försvar kan sägas att de tankarna stämde med tidsandan. Han var sju år äldre än mamma Märta, arbetade som försäljare och hade kontor i villan i Spånga. Att han var hemma mycket satte sin prägel på miljön. Han var väldigt duktig på sitt jobb.

– Han var bra på många sätt men inte på det psykologiska och medmänskliga sättet, konstaterar Ulla-Britt.

Märta framför familjens villa i Spånga.

Under uppväxten har familjen det bra materiellt sett med villa, flera båtar, cyklar och mopeder, många lekkamrater, nära till skogen.

– Det bästa min pappa givit mig det är skärgården, båtlivet, baden. Vi var ute varje sommar. Det var fester, pappa var med i ett sjösällskap.

Märta hade ändå helst velat ha ett lantställe på backen. Barnens farmor bodde alldeles i närheten. När Märta fick tbc och var borta från familjen mer än ett år i sträck då hjälpte farmor till med yngste brodern.

– Min pappas bror hjälpte också till och jag var hos vänner till föräldrarna på sommaren. Jag tror jag var fyra år, men jag har ingen separationsångest som sitter i från den tiden.

Hon minns hur mamma kom hem med ett gosedjur från Söderby sanatorium, en jättefin tax i kaninpäls som hon sytt till Ulla-Britt.

Sjuk av kärlek

1972 när Ulla-Britt var 20 år flyttade hon in till stan, bröderna bodde kvar hemma. Hon började jobba tidigt, först som barnflicka, sen på försäkringsbolag och bank. Studerade på vuxengymnasium. Sökte sig fram och undrade vad hon skulle göra.

– Sen kom jag på att jag skulle ut och resa, åka båt.

Hon träffade några som skulle åka med en ombyggd fiskebåt till Medelhavet. Jobbade på tre ställen för att skaffa pengar till resan. Under resan blev hon våldtagen.

– När jag kom hem träffade jag en vän som jag umgåtts med tidigare. Det var 1975 och jag blev för första gången psykotisk i kärlek och hamnade på Karolinska.

Att hon blir sjuk har med kärlek att göra. Hon har blivit sjuk när hon har haft sex med män.

– Det funkar inte på kärleksfronten. Jag har varit utsatt för incest som barn. Då var jag liten så det var hemskt. Nu har jag kommit över det.

Tre gånger var hon inlagd under 1975, 1978 och 1979. Ingen på vårdinrättningarna frågade någonsin: *Vad har hänt dig?*

– Jag fick inte medicin på tio år, det var oansvarigt av vården.

Mamma visste inte om att Ulla-Britt varit utsatt för övergrepp.

– När jag pratade med henne långt senare hade hon aldrig hört ordet incest.

1976 och 1977 blir bröderna också sjuka och kommer till Beckomberga sjukhus.

Allt handlar om miljön

– Där började eländet. Det var 1970-tal och föräldrarnas fel att barnen blev sjuka, allt handlade om miljön.

Mamma Märta rannsakar sig själv, vad har hon gjort för fel?

– Det var hemskt för henne. Jag hade tur för jag blev inte så stigmatiserad av diagnosen, för jag tog aldrig den till mig. Hör du röster, då handlar det om schizofreni, jag trodde aldrig på det. Det räddade mig mycket tror jag.

Ulla-Britt kom ut från sjukhuset, var deprimerad men tog ett jobb på författarförlaget och fortsatte sina studier. "Gömde och förträngde", som hon säger idag. Hennes yngste bror fastnade i sin sjukdom, kom inte ur sina psykotiska drömmar och idéer.

– När jag får medicin tänker jag "åh tänker jag så", men han hittade aldrig den typen av lösning. Så det var svårt.

När vården sa till mamma att yngsta barnet var "kroniker", då gick hon ner i källaren och bara skrek rakt ut.

– Mina bröder slåss, saker flyger omkring, pappa skriker och mamma står där mitt i alltihop. Det var kaotiskt många gånger och det var vardag.

Alla väninnorna orkade inte lyssna, det var för tunga saker,

men Märta hade tre väninnor att ventileras med.

Bröderna försöker flera gånger ta livet av sig. En dag har en bror öst i sig massa tabletter, mamma märker det så han åker in på magpumpning. Några år senare har han skurit sig i handlederna. Vem städar lägenheten? Mamma Märta förstås.

Mamma berättar inte allt

– Jag får inte veta någonting om det här när jag inte bor hemma. Mamma håller oss ifrån det svåra och bär det själv.

Den yngsta brodern kan få raseriutbrott över att någon har gjort honom illa och så ska han hämnas. Den äldste brodern som inte är sjuk lägger sig på honom för att hindra att han ger sig iväg och gör något dumt. Bröderna förstör hemma, mamma ser till att de kommer till sjukhus, håller tyst.

Det går till och med så långt att en äldre bor misshandlar mamma.

– Hon hade blåmärken. Hon kunde inte sörja honom när han gick bort. Det här beteendet är ganska vanligt. Barn kan göra vad som helst med sina föräldrar. Hur ska man som förälder kunna behålla sin självkänsla och sin heder? Det blir ett sken.

När Ulla-Britt tänker efter så lyssnade hon nog så bra hon bara kunde på sin mamma. För det är det bästa man kan göra. Lyssna.

Märta förstod när Ulla-Britt var sjuk

När Ulla-Britt var sjuk ville hon få mamma att tro att så inte var fallet. Men mamma Märta hörde alltid instabiliteten i rösten.

– Jag släppte ju inte in henne i lägenheten, då stoppade hon in en stekt fläskkötlett i brevlådan så att jag skulle äta. Det hände många gånger att polisen hämtade mig eller att det kom läkare och sköterskor och knackade på min dörr. Mamma var

väl med där.

I slutet av 70-talet dyker Ulla-Britts morfar upp när det är som svårast i Märtas liv. Hon har ingen släkt. Då ringer telefonen: "Det är din far."

– Hon visste bara att han var norrman. Han hade kommit till Blomskog på sin motorcykel och så hade min mormor Emmy blivit gravid. De skulle mötas vid norska gränsen, han kom inte. Han fick inte för sin religiösa mamma. Han var en ganska mesig person.

Han gifte sig aldrig. Levde nära sina syskon och jobbade i skogen. Märtas mamma fick vandra hem med magen i vädret.

Nu när han hörde av sig besökte Märta sin pappa, tog ut honom på utflykter, han bodde i norska Halden. Hon fick släkt som hon aldrig haft. Men det gick inte att återskapa barndomen.

– Han kunde aldrig bli det en pappa skulle ha betytt när hon var liten. Mormor Emmy dog redan 1948. Mamma har gått igenom så mycket.

Född under en lycklig stjärna

Trots allt sa Märta att hon var född under en lycklig stjärna.

– Hon mådde bra inom sig själv. Hon visste inte vad ångest var. Hon klarade sig på så många sätt.

Hon gick med i Schizofreniförbundet och tänkte att hon skulle få stöd, bli avlastad, kunna få åka bort, bli ledig. Men hon fick inget sånt stöd. Hon hämtade kraft i trädgården, i att se något vackert, köpa något vackert, klä sig fint, lukta gott.

– Att hålla sig själv upprätt, det var hennes sätt. Hon faller inte ihop. Ändå säger hon i svåra stunder; "*Vad var det värt allt jag gjorde?*" Det är så centralt. För många föräldrar tror jag.

År 2000 var Märta och Ulla-Britt tillsammans på Kanarieöarna. Märta kom långt efter när de promenerade. Det var första sjukdomstecknet på proppar i lungorna. Ulla-Britt var inte förmögen att ta till sig att hennes mamma var sjuk.

Märta blir sjuk

– Vi skulle ha gått till läkaren direkt när vi kom hem, det gjordes inte. Det var ansvarslöst av mig. Och av mamma. Hon har aldrig ställt krav på mig.

Ulla-Britt stängde av totalt.

– Mamma sa: "jag är jättesjuk", men det gick inte in. Då blev jag psykotisk, det blev ett sätt att fly.

Idag känner hon sig ledsen för det.

– Jag kände mig bara tom. Jag skulle velat ge henne god mat och masserat hennes fötter. Jag önskar att jag kunde gjort det.

Upprättelse

Den upprättelse hon ger nu när hon berättar, den hade hon velat ge sin mamma Märta medan hon levde.

Det kommer en dag då mamma inte orkar vara i huset i Spånga längre, hon blir inlagd på geriatrik avdelning på sjukhus. Hon har flera olika sjukdomar, bland annat hjärtflimmer.

– Jag märker att slutet av hennes liv närmar sig och jag sover över en natt hos henne på sjukhuset. När vi pratar ser jag att hon har jätte-ont och jag vet inte vad jag ska göra för henne så jag säger: "*Ska vi be mamma?*" Då reagerar hon starkt. "*Jag tror inte att gud kommer nu om han inte har kommit tidigare*", blir hennes svar.

Mitt i det tragiska har Märta sin skärpa kvar. Hon går bort på hösten 2007.

När Ulla-Britt ser tillbaka på sitt liv blir det tydligt hur hon själv successivt blivit bättre i sin sjukdom och hur den processen gått parallellt med att kunskapen i samhället förbättrats och synen på sjukdomen utvecklats. Inte minst genom forskning. Om det började med att hon förträngde har hon senare bearbetat med psykolog i olika perioder. Hon har klarat både jobb och studier.

– Det är synd att inte mamma fick vara med och se att livet blev väldigt bra för mig.

När Ulla-Britt för ett drygt halvår sedan fick det hon kallar sin dödsdom, en allvarlig fysisk diagnos, då ville hon visa för sin livskamrat Gunnar, och för hela världen, att hon älskar honom. Det blev förlovning, krabba och bubbel på sjukhusets terrass.

– Mamma hade tyckt det var roligt, både att jag förlovat mig och att vi firade ordentligt!